

1. Hoffmannova politička i gospodarska djelatnost

Premda je Josip Hoffmann (Dvoranić)¹ ostvario zanimljivu i značajnu karijeru u javnoj službi, ipak nema mnogo podataka o njegovu životu.²

Josip Hoffmann rođen je u Karlovcu 1827. godine.³ Gimnazijsko obrazovanje stekao je u Zagrebu, a u istome je gradu započeo i studij prava na Kraljevskoj akademiji znanosti. Studij je završio na Sveučilištu u Beču, stekavši doktorat prava, prije 1851. godine. Potkraj četrdesetih godina 19. stoljeća uključio se u hrvatski preporodni pokret i kroatizirao je prezime. Hrvatsku varijantu prezimena rabio je u preporodnome razdoblju i tijekom kratkoga bavljenja novinarskim i uredničkim poslom.

Opće pogoršavanje političkih uvjeta za bilo kakvu javnu djelatnost, a osobito za političku aktivnost početkom pedesetih godina 19. stoljeća, zacijelo je pridonijelo promjeni Dvoranićeva političkog uvjerenja. Može se pretpostaviti da je došlo do Dvoranićeva političke preobrazbe, jer je nakon zabrane *Jugoslavenskih novina* u prosincu 1850., lista kojeg je uređivao, prestao javno zastupati oporbene političke ideje u odnosu na bečku vladu. Čini se da se nakon toga prestao baviti publicističkim radom, što se može zaključiti temeljem sadašnjih spoznaja o njegovu sudjelovanju u javnom životu Hrvatske. Pripremajući se za polaganje

21

¹ Opisujući njegovu javnu djelatnost, rabit ću ono prezime koje je u tom trenutku svoga života koristio Josip Hoffmann (Dvoranić).

² Najtoplije zahvaljujem djelatnicima Muzeja grada Zagreba Slobodanki Radović, prof., voditeljici Knjižnice, i Slavku Šterku, muzejskom savjetniku, voditelju Zbirke fotografija i fotografskog pribora na susretljivosti i pomoći u prikupljanju materijala o dr. Josipu Hoffmannu.

³ Ponegdje se pogrešno navodi da je rođen u Varaždinu. Usp. nekrolog u *Narodnim Novinama*, 66./21. 3. 1892., 3.

pravosudnoga ispita 1851. godine, neposredno prije ukidanja ustavnoga uređenja i proglašenja apsolutističkog sustava vladanja u Habsburškoj Monarhiji, ponovno je zatražio promjenu prezimena, ovaj put vratio se uporabi svoga njemačkoga prezimena. U zahtjevu za uporabu prezimena Hoffmann kao razlog prijašnje promjene prezimena naveo je da je kroatizirano prezime Dvoranić bio prisiljen rabiti zbog "ilirskog terora". Čini se da njegov zahtjev nije bio brzo riješen, jer se kao Dvoranić spominje još 1854. godine u nekoj parnici.⁴

Tijekom neoapsolutizma bavio se odvjetništvom. Radeći kao odvjetnik, marljivim radom i štedljivošću stekao je znatan imetak, kojega je kasnije investirao u gospodarske poslove. Za gospodarske krize, poznatoga bečkoga burzovnoga kraha 1873. godine dijelio je sudbinu ostalih državljana Monarhije i izgubio je dio imetka. Ostatak imetka investirao je u Društvo tvornice parketa i postao je suvlasnikom tvornice. Suvlasnik tvornice parketa bio je od 1872. do 1879. godine. Angažirao se i u novčarskom poslovanju: od 1872. bio je član upravnog odbora Hrvatske eskomptne banke.⁵ Ponegdje se čak navodi da je bio potpredsjednik te banke.⁶

Ponovno uvođenje ustavnoga uređenja, početkom šezdesetih godina 19. stoljeća pridonijelo je oživljavanju političkog života u cijeloj Habsburškoj Monarhiji. Josip Hoffmann ponovno se uključio u politički život, prihativši ideje Samostalne narodne stranke. U državnu službu stupio je 1862. kao javni bilježnik grada Zagreba. Tu je službu obavljao do smrti, odnosno trideset godina.

Kao član Neodvisne narodne stranke u kolovozu 1881. izabran je za gradonačelnika Zagreba. Na toj je funkciji ostao do kolovoza 1885. godine, odnosno cijeli gradonačelnički mandat. Zagrebački gradonačelnik Josip Hoffmann ostvario je značajne rezultate u vođenju hrvatskoga glavnoga grada. Za njegova mandata restaurirana je crkva sv. Marka i većim dijelom obnovljena je zagrebačka katedrala.⁷ Godine 1882. održana je velika svečanost povodom pedesete obljetnice pokretanja časopisa *Kolo*, napravljene su potrebne predradnje za veliki zajam, otvorena je Strossmayerova galerija.⁸ Nekoliko godina ranije osnovano Zagrebačko sveučilište, 1882. godine trajno je smješteno u odgovarajućoj zgradi pokraj Sajmišta⁹, na današnjem Trgu maršala Tita, gdje je i danas smješten Rektorat Sveučilišta u Zagrebu. Za Hoffmannova mandata provedena je retijelazacija gradske uprave sukladno *Zakonu o ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881.¹⁰ Budući da je tim zakonom predviđeno da svaka gradska općina ima svoj statut, Gradsko zastupstvo Zagreba donijelo je

22

⁴Biografske podatke o Josipu Hoffmannu donosi Tatjana RADAUŠ, "HOFFMANN, Josip (Dvoranić, Josip)", *Hrvatski biografski leksikon*, 5., Zagreb, 2002., 599.-600., ovdje se referiram na str. 600.

⁵Isto.

⁶Nekrolog u *Obzoru*, 66./21. 3. 1892., 3.

⁷Crkva sv. Marka i zagrebačka katedrala obnovljane su pod rukovodstvom arhitekta Hermanna Bollea. Usp. Ivo PERIĆ, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada* (dalje: *Zagreb*), Zagreb, 2006., 119.-124.

⁸Nekrolog u *Obzoru*, 66./21. 3. 1892., 3.

⁹Ivo PERIĆ, *Zagreb*, 125.

¹⁰*Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*. Komad III/1881., 95.-111.

1882. Statut grada Zagreba, a 21. lipnja 1882. potvrdio ga je Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade. Od tada je gradska uprava na čelu s Josipom Hoffmannom svoj rad temeljila na tom statutu, a sjednice Gradskog zastupstva bile su vrlo sadržajne i bavile su se rješavanjem aktualnih gradskih potreba i problema.¹¹

Kao zagrebački gradonačelnik Josip Hoffmann pokazivao je i smisao za društveno-humanitarna i upravno-komunalna pitanja. O tome svjedoči predstava koju je 8. lipnja 1883. uputio Zemaljskoj vladi. U predstavi moli da se bolnica Milosrdne braće premjesti s tadašnje lokacije na uglu Trga bana Josipa Jelačića i današnje Gajeve ulice na neko prikladnije mjesto. Svoju zamolbu opravdao je činjenicom da je bolnica postala premala, a osim toga, tadašnja lokacija u najužem središtu grada, prema mišljenju stručnog povjerenstva koje je razmatralo taj problem, nije osiguravala dovoljnu zaštitu od širenja epidemija.¹² Sve veća urbanizacija i porast stanovništva u Zagrebu povećavali su i prometne probleme pa je Gradsko poglavarstvo 1884. raspisalo natječaj za uvođenje tramvaja kao javnog prijevoznog sredstva, ne precizirajući tip pogona, parni ili konjski. Pitanje uvođenja tramvaja, doduše, nije riješeno za Hoffmannova mandata. Stvarna realizacija toga projekta počela je tri godine kasnije, a tramvajski promet s konjskom vučom počeo se redovito odvijati u rujnu 1891.¹³

Tijekom Hoffmannova gradonačelničkoga mandata provodi se intenzivna obnova grada Zagreba, stradalog u katastrofalnome potresu 9. studenoga 1880. Obnova porušenih i oštećenih objekata počela je već za Hoffmannova prethodnika na mjestu zagrebačkoga gradonačelnika, Matije Mrazovića.¹⁴ Tijekom Hoffmannova gradonačelničkoga mandata provedena je intenzivna urbanizacija hrvatskoga glavnoga grada, osobito Donjega grada: počelo je proširenje i obnova Jelačićeva trga, na tom je trgu i na potezu između današnjega Trga Nikole Šubića Zrinskoga i Trga kralja Tomislava umjesto prijašnjih manjih objekata izgrađeno nekoliko reprezentativnih zgrada. Reprezentativne građevine, dostojne glavnoga grada, izgrađene su i na prostoru oko današnjega Hrvatskoga narodnoga kazališta i u Gundulićevoj ulici. Tijekom Hoffmannova gradonačelničkoga mandata u Zagreb, koji se tada intenzivno obnavljao, došao je poznati arhitekt Hermann Bolle i razvio je veliku građevnu i restauratorsku djelatnost. Prema Bolleovim je nacrtima 1883. započela izgradnja arkada na Mirogoju, u kojima su pokopani brojni hrvatski uglednici, između ostaloga i neki zagrebački gradonačelnici. Iz Obrtne škole, osnovane u prethodnoj godini, razvili su se današnji Muzej za umjetnost i obrt te Škola primijenjenih umjetnosti. Vrlo aktualni urbanističko-higijenski problem u

23
VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

¹¹*Statut slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba ob uređenju gradske uprave*, Zagreb, 1882. Usp. Ivo PERIĆ, *Zagreb*, 108. O tijelazaciji i radu gradske uprave za Hoffmannova mandata opširnije piše Ivo PERIĆ, *Zagreb*, 105.-111.

¹²Usp. Milica STILINOVIĆ, "Zagrebački gradonačelnici", u: *Zagreb jučer danas sutra*, I. dio, priredio Zdravko Blažina (dalje: Milica STILINOVIĆ, "Zagrebački gradonačelnici"), Zagreb, 1965., 105.-106., osobito 105.

¹³Opširnije o tome v. u knjizi Ive PERIĆA, *Zagreb*, 109.-111., 153.-156.

¹⁴O početku obnove Zagreba nakon potresa: isto, 88.-92.

drugoj polovici 19. stoljeća bila je gradska kanalizacija, oko čije se izgradnje Hoffmann angažirao kao gradonačelnik.¹⁵

Čini se da je gradska uprava na čelu s dr. Josipom Hoffmannom imala razvijenu svijest o suvremenim tehničkim dostignućima i potrebama. O tome svjedoči telefon, uveden u Zagrebu za njegova mandata. Svega pet godina nakon što je Alexander Graham Bell izumio prvi upotrebljivi telefon, u jesen 1881. uspostavljena je prva telefonska linija u Zagrebu, između Gradskog poglavarstva i Gradskog vodovoda. Telefonski promet u Zagrebu ušao je u širu primjenu, doduše, tek nekoliko godina kasnije: 1. siječnja 1887. puštena je u rad telefonska centrala sa sto brojeva.¹⁶

Prikaz Hoffmannova upravljanja gradom Zagrebom dopušta vrlo pozitivnu ocjenu o njegovu gradonačelničkom mandatu.

Slijedi još jedna zanimljivost iz Hoffmannova životopisa. Već je spomenuto da je trideset godina bio javni bilježnik u Zagrebu. Tijekom obnašanja gradonačelničke dužnosti, a povremeno i kasnije, kad je zbog bolesti želuca bio spriječen obavljati javnobilježničku službu, u službi ga je zamjenjivao nećak, Dragutin Schlintner. Zbog Schlintnerovih protuzakonitih postupaka tijekom obavljanja bilježničke službe konfisciran je imetak Josipa Hoffmanna. Istraga o tom slučaju bila je dugotrajna i nije završena do Hoffmannove smrti pa mu nije pružena nikakva zadovoljština, niti mu je vraćena imovina ili barem njezin dio.¹⁷

Josip Hoffmann umro je od upale pluća 19. ožujka 1892. u Zagrebu, u svojoj kući u Dugoj ulici 28 (danas je to Ulica Pavla Radića). Pokopan je na središnjem zagrebačkom groblju Mirogoju.¹⁸

24

21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

¹⁵ O Hoffmannu kao gradonačelniku v. Milica STILINOVIĆ, "Zagrebački gradonačelnici", 105.-106.; anonimno objavljeni tekst iste autorice "Zagrebački gradonačelnici od 1850.-1917.", *Zagrebačka panorama*, kolovoz – rujan 1962., br. 8.-9., 16.-19., osobito str. 18.; Zvonimir MILČEC, *Zagrebački gradonačelnici*, Zagreb, 1993., 37.

¹⁶ Zagrebački trgovac Vilim Schwarz od ugarskog Ministarstva trgovine i prometa dobio je koncesiju za uvođenje većeg broja telefonskih linija u Zagrebu. Telefonska centrala kapaciteta sto brojeva i s trideset priključenih pretplatnika počela je raditi 1887., a već 1893. ugarsko Ministarstvo trgovine i prometa, prepoznavši veliki ekonomski potencijal telefonskog prometa, otkupilo je koncesiju od Schwarza i dalje u svojoj režiji razvijalo telefonski promet u Zagrebu. Ivo PERIĆ, *Zagreb*, 105.

¹⁷ V. nekrologe u *Obzoru*, 66./21. 3. 1892., 3. i u *Narodnim Novinama*, 66./21. 3. 1892., 3.

¹⁸ Isto.

2. Dr. Josip Dvoranić – publicist i urednik novina

Novinarski i urednički rad Josipa Dvoranića prikazat ću u kratkim crtama.¹⁹

Publicističku djelatnost Dvoranić je započeo u Gajevim *Novinama dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim*. Pratio je rad zagrebačkoga gradskoga vijeća i objavio izvještaje s njegovih sjednica u kojima je ukratko naveo glavne predmete o kojima se vijećalo na pojedinoj sjednici te odluke, koje su donesene.²⁰ Možda je Dvoranić napisao još članaka naslovljenih "Iz Zagreba" ili "U Zagrebu", ali to nije moguće sasvim pouzdano utvrditi, jer su većinom objavljeni anonimno. Sredinom 19. stoljeća u zagrebačkom je tisku bilo uobičajeno da su pod navedenim naslovima kraće ili dulje članke o najvažnijim političkim, gospodarskim i društvenim zbivanjima u Zagrebu te u hrvatskim zemljama pisali urednici pojedinih listova ili netko od njihovih najbližih suradnika. Takvi članci rijetko su označeni šifrom ili inicijalima autora. Budući da je Josip Dvoranić bio pomoćnik urednika Bogoslava Šuleka i da je većina tih članaka objavljena anonimno, može se pretpostaviti da je barem dio tih anonimno objavljenih članaka napisao Dvoranić. On je autor zanimljivoga članka u kojemu iznosi svoja razmišljanja o tijeku rata protiv mađarske revolucionarne vojske. Izrazivši nadu u skori svršetak rata, Dvoranić iznosi svoje mišljenje o glavnim budućim zadaćama najviših hrvatskih upravnih i zakonodavnih tijela. To su definiranje odnosa Trojedne Kraljevine prema Austriji i pripremanje liberalnih zakona koji će postaviti temelje za modernizaciju svih segmenata hrvatskoga društva.²¹

Publicističku aktivnost Dvoranić je nastavio u *Slavenskom Jugu*. Zbog neslaganja s novom uredničkom politikom Ljudevita Gaja, odnosno približavanja austrijskoj vladi, Bogoslav Šulek napustio je mjesto glavnoga urednika *Novina*, a s njim je otišao i Josip Dvoranić. Šulek je ubrzo preuzeo uređivanje oporbenog *Slavenskog Juga*, a Dvoranić je postao njegovim pomoćnikom. Od kraja listopada do početka prosinca 1849., tj. za vrijeme Šulekove bolesti, Josip Dvoranić privremeno je uređivao *Slavenski Jug*.²²

U nekoliko kraćih članaka pod naslovom "Iz Zagreba" Dvoranić je ukratko prikazao tada aktualna lokalna politička zbivanja.²³ U drugim člancima istoga

25

VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

¹⁹ Autorstvo Dvoranićevih članaka utvrđeno je prema potpisu ispod članka, prema stilu pisanja, a u *Jugoslavenskim novinama* i prema načinu na koji je pisao o listu kojega je uređivao. Članke je potpisivao prezimenom, inicijalima, šiframa Dv-ć., odnosno -ć., a najčešće ih je objavljivao anonimno. Zbog tada prevladavajućeg anonimnog objavljivanja članaka moguće je da je Dvoranić, osim članaka koje ću ukratko analizirati i prikazati, napisao još neke članke u tim novinama, ali i u drugim tadašnjim listovima. Utvrđivanje autorstva anonimno objavljenih članaka uvelike otežava činjenica što nisu sačuvani urednički kompleti novina, u kojima su naznačeni autori pojedinih članaka te okolnost da su svoje priloge za novine slali i stalni ili povremeni čitatelji. Zbog toga je gotovo nemoguće sasvim pouzdano utvrditi autorstvo većine anonimno objavljenih članaka.

²⁰ Dv-ć., "Iz Zagreba 13. svibnja", *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske (NDHS)*, 48./16. 5. 1848.; Dvoranić, "Iz Zagreba", *NDHS*, 48./16. 5. 1848.

²¹ J. D. "I z z a g r e b a 11. svibnja", *NDHS*, 57./12. 5. 1849.

²² Podatak o tome iznio je Šulek u *Slavenskom Jugu (SJ)*, 212./11. 12. 1849., zahvalivši Dvoraniću na dobro

obavljenu poslu.

²³“U Zagrebu 1. studenog.”, *SJ*, 180./2. 11. 1849.; “Iz Zagreba.”, *SJ*, 180./2. 11. 1849.; “Iz Zagreba.”, *SJ*, 204./30. 11. 1849.

naslova polemizirao je s *Agramer Zeitungom* i *Narodnim Novinama*²⁴ zbog njihove podrške austrijskoj vladi. Neposredni povod za polemike bili su konkretni članci, a polemiziralo se i o općoj političkoj orijentaciji listova te o pojedinim važnijim političkim ili društvenim idejama.

Najzanimljiviji Dvoranićevi članci u *Slavenskom Jugu* svakako su članci o različitim aspektima unutarnje politike te članci o politici austrijske vlade i o političkim, društvenim i institucionalnim odnosima u Habsburškoj Monarhiji. Polazeći od liberalnih političkih načela, koja su ustavnost i slobodu pojedinca i naroda držala temeljem napretka, Dvoranić je kritizirao pozivanje hrvatskih povjerenika u Beč (Vertrauensmänner), koji bi na temelju Oktroiranog ustava u pregovorima s vladom trebali izraditi dokumente o budućem uređenju Trojedne Kraljevine. Dvoranić i hrvatska javnost osudili su nastojanje da se Trojednoj Kraljevini, koja je stoljećima imala ustavno uređenje, nametne ustav na neustavni način.²⁵

Kao jedan od uzroka neostvarivanja hrvatskih političkih ciljeva Dvoranić je oštro kritizirao političku nepostojanost, jer je čvrsta i postojana politička načela držao preduvjetom za ostvarenje političkih ciljeva hrvatskog naroda.²⁶ Za ostvarenje ustavne Austrije u kojoj će se poštivati ravnopravnost naroda bila je potrebna suradnja središnje vlade i naroda, koja je, prema njegovu mišljenju, izostala. Austrijski narodi žele pravu demokraciju, koja nije moguća bez ostvarenja narodnosti u punom smislu, a bez federacije u višenacionalnoj Austriji nije moguća niti demokracija, niti narodnost. Nasuprot tomu sadašnja vlada svojom glavnom zadaćom drži obranu interesa dinastije, a ne ispunjavanje zahtjeva austrijskih naroda. Nepodudaranje interesa naroda s interesima dinastije uzrok je nezadovoljstva. Umjesto da prihvati federaciju, vlada eksperimentira s centralizacijom, koja je prema Dvoranićevu mišljenju neprimjerena za višenacionalnu državu. Autor je osobito nezadovoljan zbog nepoštivanja ravnopravnosti naroda te zbog odnosa austrijske vlade prema Hrvatima i Srbima, koji za svoje zasluge za spas dinastije i zajedničke države od austrijskih vladajućih krugova nisu dobili ništa, čak nije poboljšana niti položaj hrvatskih krajišnika.²⁷ Nepoštivanje ravnopravnosti naroda u političkoj i upravnoj praksi Dvoranić je ilustrirao primjerom dva slučaja vraćanja službenih dopisa hrvatskih upravnih i vojnih tijela, upućenih u slovenske zemlje i u Mađarsku, jer nisu napisani

26

21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

²⁴Usp. “Iz Zagreba.”, *SJ*, 183./6. 11. 1849.; “Iz Zagreba.”, *SJ*, 196./21. 11. 1849.; J. D., “Iz Zagreba.”, *SJ*, 206./3. 12. 1849.

²⁵–ć., “Iz Zagreba.”, *SJ*, 104./1. 8. 1849.

²⁶J. D., uvodnik bez naslova, *SJ*, 129./1. 9. 1849. Zanimljivo je upozoriti na činjenicu da niti sam Dvoranić nije ostao vjeran svojim prvobitnim političkim načelima i da je pred nastupajućim apsolutizmom prestao iznositi liberalne i oporbene ideje. Potpuno se odrekao svojih mladenačkih političkih ideja kad je u zahtjevu za dopuštenje za ponovnu uporabu svoga njemačkoga prezimena kao razlog kroatiziranja prezimena naveo “ilirski teror”. Uporaba njemačkoga prezimena svakako mu nije odmogla u građenju karijere u državnoj službi, jer je četiri godine bio zagrebački gradonačelnik i to za banovanja u Hrvatskoj nepopularnoga, ali za mađarske interese vrlo učinkovita bana Károlyja Khuen Héderváryja.

²⁷J. D., “Sadašnji mir Austrije”, *SJ*, 160./9. 10. 1849.

njemačkim jezikom.²⁸ Informacije o budućoj supremaciji njemačkoga jezika kao medija komunikacije između namjesnika krunovina i vlade u Beču izazvale su nezadovoljstvo u Hrvatskoj, a Dvoranić je upozorio da su Hrvati zaratili s Mađarima zbog takva njihova zahtjeva.²⁹ Za nepoštivanje ravnopravnosti naroda u Monarhiji te za činjenicu da nisu potvrđeni niti svi saborski zaključci Dvoranić dio odgovornosti pripisuje i barunu Franji Kulmeru, hrvatskom ministru u austrijskoj vladi.³⁰ Kritizirao je i rad ministarskog povjerenika Vinzenza Kappela, koji je poslan u Zagreb sa zadatkom da uredi hrvatske financije.³¹

Dvoranić ipak nije samo kritizirao pojedine aspekte službene hrvatske politike. Pohvalio je rad Prosvjetnog odsjeka Banskoga vijeća i Kraljevske akademije znanosti na jezičnom polju, odnosno širenje mogućnosti za učenje stranih jezika u Zagrebu.³²

Josip Dvoranić očito je imao senzibilnost i za druga društvena, politička, gospodarska pa čak i medicinska pitanja pa je implicitno upozorio na potrebu zakonskog reguliranja zdravstva u Hrvatskoj³³ te istaknuo važnu društvenu ulogu kazališta na narodnom jeziku, koje potiče razvoj morala, ljubavi prema domovini te

pridonosi boljem poznavanju svoje narodnosti i narodnog jezika.³⁴ Putovanje saonicama u Sisak potaknulo je Dvoranića na zanimljive refleksije o povijesnome značenju, gospodarskoj ulozi i političkom životu Siska. Napose je analizirao pozitivne i negativne aspekte najavljenog uključivanja Hrvatske u željezničku mrežu Monarhije izgradnjom željeznice Zidani Most – Sisak. Naime, zbog željeznice koja će robu otpremati u Trst, cijelo Hrvatsko primorje uvelike će izgubiti dotadašnju važnu ulogu u trgovini, a to će izazvati i pad cijena nekretnina u Karlovcu, Rijeci i Senju. Vrlo pozitivnim ocjenjuje opće političko ozračje u gradu: narodnost i sloboda su u prvome planu; magistrat već od 1836. sve poslove vodi na narodnom jeziku; Sišćani traže upravno povezivanje Vojne krajine s Hrvatskom i Slavonijom te da i krajišnici dobiju politička i građanska prava, a traže i sjedinjenje vojnog i civilnog dijela Siska.³⁵

Dvoranić se u *Slavenskom Jugu* osvrnuo i na problem hrvatsko-srpskih odnosa, narušenih tijekom pregovora o formiranju posebne srpske krunovine u jesen 1849. Trezveno i argumentirano analizirajući srpske želje i ostvarene ciljeve srpske politike, Dvoranić je zaključio da su ciljevi srpske politike tek djelomično ostvareni. Srpska politika i javnost, nezadovoljne ostvarenim političkim ciljevima, optuživale su Hrvate za neostvarenje željenih granica. Dvoranić je vrlo racionalno i trezveno odbacivao takve optužbe, pozivajući Hrvate da zatome pravedni gnjev i ostave

27

VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

³⁴ "Iz Zagreba.", *SJ*, 186./9. 11. 1849.

³⁵ "Iz Zagreba.", *SJ*, 210./7. 12. 1849.

³⁶ Isto.

³⁷ "Iz Zagreba.", *SJ*, 194./19. 11. 1849.

³⁸ J. D., "Iz Zagreba.", *SJ*, 193./17. 11. 1849.; "Iz Zagreba.", *SJ*, 208./5. 12. 1849.

³⁹ J. D., "Iz Zagreba.", *SJ*, 203./29. 11. 1849.

⁴⁰ J. D., "Iz Varaždina 23. pros.", *SJ*, 224./27. 12. 1849.

⁴¹ J. D., "Iz Siska 11. stičnja.", *SJ*, 11./14. 1. 1850.

otvorena vrata budućoj hrvatsko-srpskoj suradnji.³⁶ U tom pogledu Dvoranić je zastupao mišljenje liberalnog dijela hrvatske javnosti koja je i tada pozivala na suradnju hrvatske i srpske politike.³⁷

Vrlo bliska politička stajališta Dvoranić je zadržao i kao urednik *Jugoslavenskih novina* u kojima je pisao o sličnim ili istim političkim i drugim društvenim temama, a svoje je članke objavio anonimno.³⁸

Kao urednik *Jugoslavenskih novina* zadržao je tada uobičajenu praksu i donosio je kratke informacije o lokalnim zbivanjima. Ti su kratki članci, naslovljeni uglavnom "Iz Zagreba", informirali javnost o vrlo različitim temama, od neuobičajenih vremenskih prilika, lokalnih zanimljivosti, do prikaza rada gradskog satništva, glavnih značajki Općinskog zakona za grad Zagreb ili njegovanja kulture sjećanja na srpanjske žrtve.³⁹

Dvoranić je napisao nekoliko kraćih ili duljih članaka o nekim pitanjima važnima za cijelu Trojednu Kraljevinu ili Monarhiju. Primjerice, podržao je napore za osnivanje Društva za povestnicu jugoslavensku⁴⁰; prokomentirao je izbore za gradsko poglavarstvo u Pragu⁴¹; sukladno liberalnim načelima založio se za slogu i ljubav između Talijana i Slavena⁴² te za poštivanje Oktroiranim ustavom zajamčene ravnopravnosti naroda.⁴³ Oštro se usprotivio ukidanju pojedinih ustavnih odredaba na zaobilazni način, a takvu je politiku austrijske vlade ilustrirao primjerom ukidanja naredbe o polaganju prisega austrijske vojske na ustav te o brisanju ustava iz službene prisega austrijske vojske, a sve to pod izgovorom da vojska ne može prisegnuti na ustav koji više nije na snazi.⁴⁴ Na primjeru njemačke pokrajine Hessen pokazuje da naredba austrijskog ministra rata o ukidanju prisega vojske na ustav nije beznačajna niti samo formalne prirode.⁴⁵

O važnoj ulozi vojske kao jednoga od glavnih oslonaca režima u Habsburškoj Monarhiji posredno svjedoče još dva članka istoga autora. U prvome članku Dvoranić protestira protiv podbanove zabrane pisanja o vojsci Habsburške

28

21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

³⁶ "Iz Zagreba.", *SJ*, 200./26. 11. 1849. i J. D., "Jesu li srpske želje izvršene?", *SJ*, 207./4. 12. 1849.

³⁷ Opširnije o tome: Tomislav MARKUS, *Slavenski Jug*, 155.-160. i Vlasta ŠVOGER, Hrvatsko liberalno novinstvo u doba revolucije – *Saborske novine, Slavenski Jug, Südslawische Zeitung i Jugoslavenske novine* (1848.-1852.) (Hrvatsko liberalno novinstvo), doktorska disertacija, Zagreb, 2004., 267.-277.

³⁸ Budući da nije sačuvana Dvoranićeva ostavština, o njegovu autorstvu mora se zaključivati na posredni način, tj. prema načinu na koji piše o novinama koje uređuje, prema stilu te prema temama koje obrađuje. Takav način

utvrđivanja autorstva, dakako, ne isključuje sasvim mogućnost pogreške u pripisivanju autorstva pojedinih članaka, kao ni eventualno postojanje drugih, još neidentificiranih članaka istoga autora.

³⁹ Usp. članke "Iz Zagreba" u *JN*, 5./12. 4. 1850., *JN*, 25./6. 5. 1850., *JN*, 42./28. 5. 1850., *JN*, 60./19. 6. 1850., *JN*, 70./2. 7. 1850., 87./22. 7. 1850., *JN*, 93./29. 7. 1850., *JN*, 109./17. 8. 1850., *JN*, 132./14. 9. 1850., "Iz Zagreba u oči dušnog dana" u *JN*, 173./2. 11. 1850. Ovo je, dakako, samo izbor zanimljivijih članaka s tim naslovom koje je napisao Josip Dvoranić. Neke od članaka istoga naslova analizirat ću u sklopu prikaza njegova pisanja o drugim tada aktualnim pitanjima.

⁴⁰ "Iz Zagreba" u *JN*, 127./9. 9. 1850.

⁴¹ Uvodnik bez naslova, *JN*, 122./3. 9. 1850.

⁴² Uvodni komentar uz članak "U Trstu 21. listop.", prenesen iz lista *Osservatore Triestino*, *JN*, 174./4. 11. 1850.

⁴³ "O ravnopravnosti u Ugarskoj i Vojvodini", *JN*, 103./9. 8. 1850.

⁴⁴ Ta prisega službeno je donesena nakon proglašenja ustava od 25. travnja 1848. koji je ubrzo prestao vrijediti.

⁴⁵ Uvodnik bez naslova, *JN*, 196./29. 11. 1850.

Monarhije, usmeno iznesene uredniku *Jugoslavenskih novina*, ocijenivši da se Hrvatska nalazi u još gore stanju od opsadnoga. U drugome članku izražava nezadovoljstvo zbog nejednakosti pred zakonom, jer *Agramer Zeitung* za objavljivanje informacija o kretanju pojedinih krajiških postrojbi nije snosio nikakve sankcije.⁴⁶ Taj je slučaj zorno pokazao nastojanje austrijske vlade da ograniči utjecaj oporbenog tiska na javno mnijenje.

Aktivna tiskovna politika koju je sredinom 19. stoljeća sve intenzivnije provodila austrijska vlada, a nesumnjivo i slabo ostvarivanje glavnih ciljeva onodobne službene hrvatske politike i javnosti, pridonijeli su raslojavanju na zagrebačkoj/hrvatskoj novinskoj sceni. *Agramer Zeitung* i *Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske* (od srpnja 1849. *Narodne Novine*) napustili su svoju dotadašnju oporbenu orijentaciju i počeli su podržavati politiku austrijske vlade, dok su *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenske novine* i dalje zadržali oporbenu orijentaciju. Osim tih listova u Zagrebu je izlazio i konzervativno usmjereni *Katolički list zagrebački*. Rezultat te političke polarizacije brojne su polemike o različitim političkim, društvenim, kulturnim i gospodarskim pitanjima, ali najčešće su predmet polemika bila pogrešna citiranja te iskrivljavanje pojedinih teza izvlačenjem iz konteksta, na temelju čega su se protivniku pridijevale diskreditirajuće političko-ideološke kvalifikacije. Takvi su članci često bili vrlo duhoviti, britkog izričaja i ironične intonacije. U takvim polemikama na jednoj strani najčešće su stajali liberalno-oporbeni listovi, a na drugoj su strani bili konzervativni i provladini listovi. Polemičke istupe u zagrebačkim oporbenim listovima najčešće su napisali njihovi urednici. Josip Dvoranić u *Jugoslavenskim novinama* najviše je polemizirao s *Agramer Zeitungom* i *Novinama dalmatinsko-hervatsko-slavonskim*, prebacujući im promjenu političkih stajališta, iskrivljavanje činjenica, prešućivanje informacija koje proturječe vladinoj politici te pogrešno tumačenje stajališta koja zastupaju liberalni listovi. Time su se, prema njegovu mišljenju, diskreditirali u očima hrvatske javnosti.⁴⁷ I ocjena rada Banskoga vijeća postala je predmetom polemike. Uredništva *Agramer Zeitung* i *Jugoslavenskih novina* međusobno su si prebacila političku nepostojanost u ocjenjivanju rada Banskoga vijeća. Dvoranić je napomenuo da list kojega uređuje brani one odluke Banskoga vijeća koje drži dobrima, a kritizira njegove pogrešne poteze.⁴⁸ O toj je temi Dvoranić polemizirao i s Imbrom Tkalcem, privremenim urednikom *Südslawische Zeitung*. Uspoređujući rad Banskoga vijeća i austrijske vlade, Tkalac je ustvrdio da je Bansko vijeće u Hrvatskoj vladalo godinu dana i nije ništa učinilo za napredak zemlje, a austrijska vlada u Hrvatskoj upravlja tek tri mjeseca i učinila je sve potrebno. Dvoranić je argumentirano opovrgnuo Tkalčeve tvrdnje, ističući da je Bansko vijeće kao privremena vlada s obzirom na okolnosti (rat, skromna financijska sredstva, zbog nužnosti besplatnog

29
VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

⁴⁶ "Iz Zagreba", *JN*, 173./2. 11. 1850., "Iz Zagreba", *JN*, 174./4. 11. 1850.

⁴⁷ Takav se slučaj dogodio kad su *Narodne Novine* objavile izjavu jednog državnog službenika, dopisujući optužbe na račun uredništva *Jugoslavenskih novina*, kojih u originalnoj izjavi nije bilo. Usp. "Kako naše ministerialne novine opovrgavaju", *JN*, 46./3. 6. 1850., "Iz groba", *JN*, 52./10. 6. 1850.

⁴⁸ "Iz Zagreba", *JN*, 164./22. 10. 1850.

rada nemogućnost angažiranja najkvalitetnijih službenika) učinilo mnogo dobrih poteza: očuvalo je red i mir u zemlji, uspješno tijelaziralo opskrbu vojske, uvelo je narodni jezik u sve javne poslove, uredilo državne financije bez državnog duga, kojim su opterećene sve zemlje Monarhije koje su sudjelovale u ratu; ali priznaje da neke svoje planove Vijeće nije moglo realizirati zbog nedostatka novca. Suprotno Tkalčevim tvrdnjama, Dvoranić ocjenjuje da austrijska vlada za svoje jednogodišnje vladavine (prema njegovu mišljenju ona upravlja u Hrvatskoj i

Slavoniji od proglašenja Oktroiranog ustava, a ne tek tri mjeseca, tj. od osnivanja Banske vlade, kako tvrdi Tkalac) nije učinila ništa osobita za Hrvatsku, nego samo ono što je ponajviše u interesu jedinstvene države.⁴⁹

S anonimnim dopisnikom *Katoličkog lista zagrebačkog* Dvoranić je polemizirao o pitanju crkvene unije te metoda i načina za njezino ostvarenje, izjasnivši se za ostvarenje crkvenog jedinstva, ali bez ikakve prisile.⁵⁰

O mađarskoj i hrvatskoj jezičnoj politici polemizirao je s mađarskim listom *Pesti naplo*.⁵¹

Stil i izričaje koji su se rabili u novinskim polemikama ilustrirat ću Dvoranićevom ocjenom *Agramer Zeitung*: “Poznajete li gospu Agramericu? – Ta tko nebi te poznavao, tko nije čuo za ovu izkustva punu blebetušu, koja je prošla kroz sve političke phase, kao olovo kroz vatru i pokušala sva državna načela, kao mudri lekar sve lekarije, te sada može s najvećjim ponosom uzkliknuti, da je ‘über alle Grundsätze erhaben!’”⁵²

Novinske polemike bile su posredni pokazatelj složenih političkih, društvenih i gospodarskih prilika u kojima su se tada nalazile Hrvatska i Slavonija. O tome svjedoče i zanimljivi članci koje je vjerojatno napisao Dvoranić. Sukladno liberalnim shvaćanjima o nužnosti gospodarskog razvitka, utemeljenog na privatnom vlasništvu i slobodnoj trgovini te krajnje ograničenim intervencijama države u gospodarski život kao preduvjetima za napredak i razvoj svih segmenata društva, autor je pažljivo pratio i podržavao rad Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva⁵³, ali i kritizirao financijsku politiku austrijske vlade, koja je nepovoljno financijsko stanje države nastojala poboljšati smanjivanjem vrijednosti novca, osobito papirnato novca,⁵⁴ ali i uvođenjem brojnih novih poreza.

Na temelju liberalnih načela, koja su, osim osobnih sloboda i prava te pravne države, i parlamentarizam uz trodiobu vlasti držala jednim od temelja moderne

30 21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

⁴⁹ Uvodnik bez naslova, *JN*, 166./24. 10. 1850.

⁵⁰ “Iz Zagreba”, *JN*, 139./23. 9. 1850., “Iz Zagreba”, *JN*, 170./29. 10. 1850.

⁵¹ Članak bez naslova, *JN*, 182./13. 11. 1850.

⁵² Citat je iz članka “Iz Zagreba”, *JN*, 32./15. 5. 1850., a prijevod glasi: “uzdignuta iznad svih načela!” Navodim članke u kojima je urednik vodio još nekoliko kraćih polemika s *AZ. Usp.* “Iz Zagreba”, *JN*, 164./22. 10. 1850, “Iz Zagreba”, *JN*, 190./22. 11. 1850.

⁵³ “Iz Zagreba”, *JN*, 113./22. 8. 1850., “Iz Zagreba”, *JN*, 116./27. 8. 1850., uvodnik bez naslova, *JN*, 113./22. 8. 1850.

⁵⁴ “Iz Zagreba”, *JN*, 194./27. 11. 1850.

dobro uređene države, Dvoranić je zagovarao odvajanje uprave i sudstva, a svojim je člancima nastojao informirati javnost o glavnim razlozima koji upućuju na takvo ustrojstvo državne administracije.

Svojevrsni uvod u analizu predstojeće reforme državne uprave u Hrvatskoj predstavljao je carev patent od 7. travnja 1850.⁵⁵ o priznavanju pojedinih zaključaka Hrvatskog sabora iz 1848. Analizirajući koje su od svojih političkih ciljeva tim patentom Hrvati ostvarili, Dvoranić ističe da s obzirom na okolnosti mogu biti zadovoljni ostvarenim. Vladarev patent povezo je Oktroirani ustav i nekadašnji ugarsko-hrvatski ustav, potvrdio je legitimnost Hrvatskog sabora iz 1848., nije potpuno srušio temelje državnog ustroja u hrvatskim zemljama, nego na njima nadograđuje, priznao je saborski zaključak o uporabi narodnog jezika u svim javnim poslovima i najavio je reforme uprave i pravosuđa.⁵⁶ Međutim, Dvoranić je istaknuo i negativne strane novog državnog ustroja Trojedne Kraljevine, kojemu su otvorena vrata spomenutim patentom: Vojna krajina i dalje je ostala odvojena od civilne Hrvatske i Slavonije; ukinut je municipalni život, što će, prema autorovu mišljenju, dovesti do gubitka zanimanja javnosti za politički život; zaposlen je veliki broj uglavnom nesposobnih činovnika, a taj će problem vlada nastojati riješiti dovođenjem stranih činovnika, ali i zapošljavanjem domaće inteligencije, koja će tako postati slijepim oruđem svojih poslodavaca. Zbog toga će narod izgubiti svoje zagovornike, a pojaviti će se i u tim okolnostima teško rješivi problem kontrole činovnika. Budući da sloboda tiska zapravo više ne postoji, oporbeni tisak može samo djelomice obavljati svoju ulogu kontrole državnog aparata.⁵⁷ Dodatni udar na oporbeni tisak vlada je učinila poskupljivanjem poštarine na novine. Najavljujući da će od 1. siječnja 1851. dvostruko poskupjeti poštarina na novine, urednik *Jugoslavenskih novina* konstatirao je da vlada tom mjerom želi otežati

utjecaj oporbenih i liberalnih novina na javno mnijenje, a posredno, zbog manjeg broja čitatelja, i onemogućiti njihovo izlaženje.⁵⁸

Bez obzira na negativne elemente novog ustroja državne uprave, Dvoranić se zalagao za razdvajanje uprave i pravosuđa, što je i predviđeno Oktroiranim ustavom. Dotadašnji sustav uprave u Hrvatskoj, u kojem su bili integrirani uprava i pravosuđe, imao je mnoge negativne strane: sporost i neučinkovitost sustava, korumpiranost i nekompetentnost sudaca, koji su ujedno bili i upravni službenici, povlašteni položaj bogatijih društvenih slojeva te posljedično nepovjerenje u pravosudni sustav. Zbog velikog opsega i složenosti poslova nužno je razdvajanje uprave i pravosuđa. Sudac treba biti nezavisan i odgovoran jedino zakonu, a upravni službenik hijerarhijski je odgovoran svojim pretpostavljenima. To su preduvjeti za uspješnu reformu i modernizaciju uprave i sudstva u Hrvatskoj⁵⁹ koja

31
VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

⁵⁵ Proglašen je 26. lipnja 1850., dan prije nego je počela djelovati Banska vlada, koja će se pokazati pukom izvršiteljicom odluka bečke vlade.

⁵⁶ "Naše stečevine", *JN*, 70./2 7. 1850.

⁵⁷ "Naše rane", *JN*, 80./13. 7. 1850. Procjenu troškova novog upravnog ustroja u Hrvatskoj Dvoranić je iznio u članku "Iz Zagreba", *JN*, 45./1. 6. 1850.

⁵⁸ Uvodnik bez naslova, *JN*, 198./2. 12. 1850.

⁵⁹ "Odruženje pravosuđa od političkoga upravljanja", *JN*, 87./22. 7. 1850.

se počela provoditi uz brojne teškoće pa čak i suprotstavljena stajališta o sadržaju, modalitetima i dinamici provedbe.⁶⁰

Dvoranić je pozitivno ocijenio privremene naredbe o ustroju sudstva u Hrvatskoj i Slavoniji, koje je, prema pouzdanim izvorima, trebalo donijeti Povjerenstvo za uvođenje novog sudskog ustroja. Kao glavne značajke tih odredaba autor ističe: odvajanje uprave i pravosuđa; županijski sudovi su sudovi prve molbe; svi suci odgovorni su Povjerenstvu za uvođenje novog sudskog ustroja i od njega primaju upute, a svi županijski i gradski odvjetnici biti će odgovorni generalnom prokuratoru; odmah se uvodi kratki sudski postupak, a suci svojim imetkom trebaju nadoknaditi štetu koju su uzrokovali svojim pogrešnim odlukama. Dvoranić osobito pozdravlja činjenicu što su dvije posljednje stavke potvrđene ministarskom naredbom, jer će njihova primjena smanjiti trajanje sudskih procesa, ali i troškove te uvelike smanjiti zlorabe sudaca.⁶¹

Dvoranić je pisao i o drugim pitanjima važnima za funkcioniranje države, primjerice o uvođenju različitih poreza, o problemima i nedosljednostima vezanima za izdavanje zakonskog lista za Hrvatsku i Slavoniju⁶² te o promjenama u sustavu poštarine (uveden je engleski sustav gdje pošiljatelj, a ne kao dotad primatelj plaća poštarinu i to kupnjom odgovarajuće poštanske marke).⁶³

Nakon pobjedničkog svršetka rata u Mađarskoj kojim je sačuvano jedinstvo Monarhije i proglašenja Oktroiranog ustava u cijeloj državi, austrijska je vlada odlučno nastavila provoditi već započetu politiku centralizacije, ujednačavajući upravni i pravosudni sustav u svim habsburškim zemljama, uvodeći jednoobrazne institucije i porezni sustav. Nakon što su 1848. u cijeloj Habsburškoj Monarhiji ukinuta urbarijalna podavanja ukinuta je i povlastica mađarskog i hrvatskog plemstva koje je bilo oslobođeno od plaćanja poreza. Jedan od prvih poreza kojega je moralo plaćati i hrvatsko plemstvo bila je zemljarina (Grundsteuer). Dvoranić je pisao o problemima u svezi popisivanja plemićkih imanja kao osnove za razrez zemljarine.⁶⁴

Prvoga listopada 1850. trebale su biti ukinute unutarnje carinske granice u Monarhiji i uvedena biljegovina. To je ponukalo Dvoranića na komentar. Te je odluke austrijska vlada objasnila željom i ustavnim obvezom uspostavljanja stvarnog jedinstva Monarhije. Ne dovodeći u pitanje opravdanost odluke o ukidanju unutarnjih carina, urednik *Jugoslavenskih novina* analizira uzroke i posljedice te odluke. Do početka listopada 1850. na svu robu koja se izvozila iz austrijskih zemalja u Ugarsku i Hrvatsku ili se iz tih zemalja uvozila u austrijske zemlje plaćala se tridesetina (Dreissigstgebühr) te druge daće. Takvom poreznom

32
21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

⁶⁰ O modernizaciji i preustroju uprave i sudstva u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu u pedesete godine 19. stoljeća usp. Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.*, Zagreb, 1985., 71.-82., 100.-115.; o prezentaciji te problematike u hrvatskom liberalnom tisku usp. Vlasta ŠVOGER, *Hrvatsko liberalno novinstvo*, 215.-249.

⁶¹ "Iz Zagreba", *JN*, 113./23. 8.1850., "Iz Zagreba", *JN*, 118./29. 8. 1850.

⁶² Uvodnik bez naslova, *JN*, 120./31. 8. 1850.; "Iz Zagreba", *JN*, 125./6. 9. 1850.

⁶³ "Poštovne reforme", *JN*, 23./3. 5. 1850.

⁶⁴ "Iz Zagreba", *JN*, 50./7. 6. 1850.

politikom austrijska je vlada kompenzirala male porezne prihode iz Ugarske i Hrvatske, gdje plemstvo nije plaćalo porez; sprječavala je razvoj Ugarske, jer bi razvijena Ugarska s ustavnim uređenjem bila poticaj drugim austrijskim zemljama za traženje ustavnosti; carinama na ugarske i hrvatske poljoprivredne i stočarske proizvode željela je sačuvati konkurentnost poljskih plemića u tom tipu proizvodnje, jer su oni plaćali porez. Gubitak prihoda od unutarnjih carina vlada će nadoknaditi tako što će od 1. listopada 1850. svi državljani plaćati iste poreze. Dvoranić drži da će se ukidanje unutarnjih carina pozitivno odraziti na komunikaciju Hrvata sa susjednim slovenskim zemljama i potaknut će razvoj hrvatske izvozne trgovine. Strah pojedinih gospodarskih krugova u Hrvatskoj da će ukidanje unutarnjih carina uništiti domaću obrtničku proizvodnju, koja se i dosad teško nosila s konkurencijom obrtničkih i industrijskih proizvoda iz austrijskih zemalja, Dvoranić ocjenjuje pretjeranom i drži da će konkurencija pozitivno djelovati na podizanje kvalitete proizvoda domaćih obrtnika.⁶⁵ Dvoranić se ovdje legitimira kao razmjerno dobar poznavatelj gospodarskih i političkih kretanja u Monarhiji i Hrvatskoj, ali i kao pristalica liberalne ideje o slobodnoj trgovini.

Najzanimljivije članke Dvoranić je napisao o još jednom novom porezu u Hrvatskoj, o biljegovini, koju su tada zvali štempel. U vrlo oštrom, kritičkom i ironičnom članku Dvoranić razmatra uzroke nezadovoljstva u Hrvatskoj zbog uvođenja biljegovine. Austrijska je vlada u patentu o uvođenju biljegovine od 2. kolovoza 1850. naglasila da njezino uvođenje u Hrvatskoj i Vojnoj krajini drži korakom k ostvarenju Oktroiranog ustava koji nalaže da svi državljani moraju snositi jednake terete. Prema njegovu mišljenju jednakost u plaćanju poreza pretpostavlja jednakost u mogućnostima privređivanja i stjecanja imetka. U tom pogledu Hrvatska je potpuno zanemarena u odnosu na druge krunovine koje su dobile definitivnu sudsku i upravnu tijelazaciju, u kojima je austrijska vlada poticala prosvjećivanje naroda i osnivala je strukovne škole, više škole i sveučilišta, podupirala izgradnju prometne infrastrukture, poticala razvoj obrta i trgovine. Prema novome zakonu na sve molbe, dopise, tužbe i slično potrebno je staviti biljeg da bi takvi dokumenti bili valjani pred sudom. Svi službeni dokumenti izdani privatnim osobama te izvodi iz matičnih knjiga ubuduće se moraju izdavati na biljegovanom papiru. Zbog toga će neke profesionalne skupine (župnici, gradski i županijski službenici) izgubiti dio prihoda. Osim što predstavlja financijsko opterećenje stanovništvu, uvođenje biljegovine u Hrvatskoj Dvoranić ocjenjuje nerazboritim⁶⁶ i protuustavnim, jer je uvođenje novih poreza u nadležnosti parlamenta. Osuđuje i činjenicu da patent još nije podijeljen činovnicima koji bi ga trebali provoditi, a trebao bi stupiti na snagu za dva tjedna. Zbog svega toga postoji

33
VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

⁶⁵ Uvodnik bez naslova, *JN*, 57./15. 6. 1850.

⁶⁶ "Razborita politika bila bi malo po malo štempel uvodila, i svakako stopram posli definitivne tijelazacije uprave i pravosuđa i posli ustrojenja obćinah."

golemo nezadovoljstvo među svim slojevima stanovništva, koje ne mogu poreći niti vladi najvjernije novine u Hrvatskoj.⁶⁷

Zbog nepripremljenosti državnih tijela koji bi trebali provoditi zakon o biljegovini u Hrvatskoj je za mjesec dana odgođena njegova primjena, a i kasnije je bilo problema u provođenju biljegovine.⁶⁸

Osim zakonskog i fiskalnog ujednačavanja austrijskih krunovina, vrlo važna metoda za ostvarenje centralizacijske politike, koju je provodila vlada, a koja je razmjerno malo vodila računa o specifičnostima pojedinih krunovina, bilo je nametanje njemačkog jezika u komunikaciji s državnim tijelima, ali postupno i u unutarnjim poslovima krunovina. Jezično je pitanje bilo vrlo važan aspekt prijepora u hrvatsko-mađarskim odnosima u prvoj polovici 19. stoljeća i jedan od uzroka prekida državno-pravnih sveza između Trojedne Kraljevine i Mađarske u proljeće 1848. Budući da je tek u revolucionarnoj godini 1848., ne čekajući vladarevu potvrdu odgovarajućeg saborskog zaključka iz listopada 1847., uveden hrvatski ("narodni") jezik kao službeni u upravu, sudstvo i školstvo, hrvatska je javnost na prijelazu u pedesete godine 19. stoljeća bila vrlo osjetljiva na

osporavanje prava uporabe hrvatskog jezika u javnim poslovima i na nametanje njemačkog jezika. Članci u kojima se zagovara i argumentirano brani uporaba hrvatskog jezika kao službenog i uredovnog jezika u Hrvatskoj ispreplitali su se s člancima u kojima se osuđuju germanizacijska nastojanja u državnoj administraciji, ali i prodiranje njemačkog jezika i kulture u svakodnevnom životu. Dio tih članaka napisao je urednik Josip Dvoranić.⁶⁹

Aktualiziralo se i pitanje uporabe hrvatskog jezika u Vojnoj krajini, predviđeno Glavnim zakonom za Vojnu krajinu. Prijepor zbog različitog tumačenja zakonske odredbe o uporabi hrvatskog jezika privremeno je razriješio ban Jelačić, donijevši odluku da se nastavi s dotadašnjom praksom uporabe njemačkog jezika dok vladar ne sankcionira Glavni zakon za Vojnu krajinu. Krivnju za takvu protuzakonitu odluku Dvoranić pripisuje utjecaju njemačkih i ponijemčenih časnika koji pod svaku cijenu žele sačuvati svoje gospodstvo i poziva na primjenu zakona te postupno uvođenje hrvatskog jezika u javne poslove u Vojnoj krajini.⁷⁰

Ponovno aktualiziranje jezičnog pitanja u Hrvatskoj i ponovno pojavljivanje mađarskih konzervativaca na političkoj sceni probudili su sjećanje na nedavnu prošlost i potaknuli Dvoranića na analiziranje prijetvorne politike mađarskih starokonzervativaca. U predožujskom su razdoblju Mađarski konzervativci u pogledu mađarizacije nemađarskih naroda zastupali iste ciljeve kao mađarska

34
21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

⁶⁷“Štempel”, *JN*, 133./16. 9. 1850. Zbog tog je članka zaplijenjen ovaj broj *Jugoslavenskih novina*. Usp. i uvodnik bez naslova, *JN*, 177./7. 11. 1850.

⁶⁸“Iz Zagreba 1. stud.”, *JN*, 173./2. 11. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 176./6. 11. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 179./9. 11. 1850.

⁶⁹“Kako se s nami postupa”, *JN*, 28./10.5. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 82./16. 7. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 49./6. 6. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 100./6. 8. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 104./10. 8. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 44./31. 5. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 92./27.7. 1850.

⁷⁰“Iz Zagreba”, *JN*, 107./14. 8. 1850.; uvodnik bez naslova, *JN*, 114./24.8. 1850.; “Iz Zagreba 29. kolov.”, *JN*, 119./30. 8. 1850.

liberalna oporba, ali su ih željeli ostvariti na različite načine. Iza umjerenosti i razboritosti skrivali su svoje sebične aristokratske namjere i zato su bili još opasniji za nemađarske narode. Nakon izbijanja revolucije i dolaska mađarskih liberala pod Kossuthovim vodstvom na vlast te nakon izbijanja ratnog sukoba, konzervativci su se pritajili, čekajući ishod sukoba da bi se mogli priključiti pobjedničkoj strani. Po završetku rata za očuvanje jedinstva Austrije mađarski su se starokonzervativci ponovno pojavili na dvoru, uvjeravajući vladara i dinastiju u svoju vjernost. U ime stranke 24 konzervativaca je, zaobišavši vladu, na neustavni način uputilo adresu vladaru u kojoj prosipaju fraze i uvjeravaju vladara da govore u ime svih ugarskih državljana svih staleža. U ime liberalnog kruga oko novina koje uređuje Dvoranić se izjašnjava za primjenu Oktroiranog ustava za što se zalaže velika većina političkih stranaka i skupina različite ideološke i političke orijentacije. Protiv primjene Oktroiranog ustava jedino su mađarski konzervativci koji teže za očuvanjem starih privilegija i starog dualizma uz prevlast mađarštine i njemštine, ali to prikrivaju različitim frazama i formalnim prihvaćanjem nekih liberalnih ideja, jer ih prihvaća najveći dio javnosti u Monarhiji. Prihvaćaju politiku svršenog čina, ali bi iskoristili pogodni trenutak za ukidanje nekih odluka koje im nisu u interesu, kao što je primjerice odluka o ukidanju feudalnih podavanja. Na pregovorima u Beču o budućem ustroju Ugarske tu kraljevinu zastupaju samo mađarski konzervativci, koji svim silama nastoje vratiti jedinstvo Ugarske, uvesti mađarski jezik u škole i sve javne poslove. Prema Dvoranićevu mišljenju takva je politika vrlo opasna za budućnost Monarhije.⁷¹

Dvoranić nije austrijskoj vladi predbacivao samo suradnju s mađarskim konzervativcima, nego i posvemašnju nebrigu za poticanje duhovnog napretka hrvatskog naroda. Osim toga, nametanje biljegovine na koledare i na novine, a to su gotovo jedine tiskovine u Hrvatskoj koje se čitaju, može se protumačiti i kao svjesna politika vlade za držanje Hrvata u neizvjesnosti da bi ih mogla rabiti kao prikladno oruđe za svoje ciljeve.⁷²

Svijest o važnosti obrazovanja i pojedinih društvenih fenomena za napredak hrvatskog društva urednik *Jugoslavenskih novina* demonstrirao je u nekoliko kraćih članaka o aktualnostima u hrvatskome školstvu⁷³ te pozivom na sudjelovanje u raspravi i patrijarhalnom životu.⁷⁴

Na kraju još nekoliko riječi o Dvoranićevoj ocjeni vladine politike prema

novinama koje je uređivao. O oštroj i neprijateljskoj politici austrijske i hrvatske vlade prema tom listu svjedoče zabrane pojedinih brojeva *Jugoslavenskih novina*, zabrana lista u Vojvodini Srbiji i Tamiškom Banatu⁷⁵ te konačna zabrana lista u prosincu 1850. Zbog uvriježena mišljenja da su *Jugoslavenske novine* nasljednik zabranjenog *Slavenskog Juga*, novi je list od početka izlaženja izazvao veliku

35

VDG JAHRBUCH 2007 21 - 37

⁷¹“Stari konservativci. I.”, *JN*, 60./19. 6. 1850.; “Stari konservativci. II.”, *JN*, 64./24. 6. 1850.; “Nove spletke starih konservativaca”, *JN*, 76./9. 7. 1850.; uvodnik bez naslova, *JN*, 77./10. 7. 1850.

⁷²“Obskurantizam naše vlade”, *JN*, 139./23. 9. 1850.

⁷³“Iz Zagreba”, *JN*, 112./22. 8. 1850.; “Iz Zagreba”, *JN*, 185./16. 11. 1850.

⁷⁴Uvodnik bez naslova, *JN*, 171./30. 10. 1850.

⁷⁵“Iz Zagreba”, *JN*, 69./1. 7. 1850.

pozornost službenih tijela u Zagrebu. BANSKO je vijeće obustavilo distribuciju lista poštom dok se ne ispita s čijim su dopuštanjem počele izlaziti *Jugoslavenske novine*. Budući da su izdavači lista braća Župan na novi list prenijeli jamčevinu uplaćenu za zabranjeni *Slavenski Jug*, utvrđeno je da nema zakonskih prepreka za izdavanje *Jugoslavenskih novina* i dozvoljeno je njihovo distribuiranje poštom,⁷⁶ o čemu je uredništvo obavijestilo čitatelje.⁷⁷ Daljnji represivni korak prema tome listu BANSKA je vlada učinila zapovjedišći konfiskaciju broja 133. *Jugoslavenskih novina* u kojem je objavljen Dvoranićev oštar članak o uvođenju biljegovine u Hrvatskoj i Slavoniji. Zbog tog je članka ban Josip Jelačić inicirao pokretanje sudskog postupka protiv urednika. Međutim, zamjenik državnog odvjetnika, Ivan Mažuranić, izvijestio je BANSKU vladu da bi zbog nedostatnih odredaba Jelačićevog tiskovnog zakona od 9. svibnja 1849. i zbog promjene sudskog ustroja u Hrvatskoj i Slavoniji svaki domaći sud mogao izraziti svoju nenadležnost za tiskovne procese, pa bi inzistiranje na takvom procesu kompromitiralo državnu vlast. Zbog navedenoga državno odvjetništvo neće ništa poduzeti protiv urednika toga lista.⁷⁸ Nezadovoljni Jelačić potužio se ministru Antonu Schmerlingu, međutim on je podržao Mažuranićev postupak. Slijedom toga Jelačić je preko podbana B. Lentulaja naredio urednicima zagrebačkih novina neka se ne usude objavljivati članke u kojima se vrijeđaju vlada, javne oblasti ili pojedine osobe ili potiče nezadovoljstvo,⁷⁹ a nešto kasnije ponovno je zatražio mišljenje o mogućnosti pokretanja sudskog procesa protiv urednika *Jugoslavenskih novina*, ali je ponovno dobio isti odgovor.⁸⁰

Komentirajući slučaj zapljene broja 133. *Jugoslavenskih novina* urednik Dvoranić analizirao je prema kojem je zakonu postupala BANSKA vlada, utvrdivši da takav postupak nije u skladu niti s austrijskim zakonom o tisku, niti s Jelačićevim tiskovnim zakonom. Taj vladin čin povreda je privatnog vlasništva i indirektna potvrda činjenice da se Hrvatska nalazi “U ‘Belagerungszustandu’ ne vojničke nego civilne vlasti!”⁸¹

BANSKA vlada, produžena ruka bečke vlade, samo je čekala povod za konačnu likvidaciju lista. Kao povod za zabranu poslužio je članak Avelina Čepulića “Iz Hrelin-grada”, objavljen u broju 207. *Jugoslavenskih novina* od 12. prosinca 1850. u kojem autor oštro kritizira političko stanje u Monarhiji i ocjenjuje ga tek malo boljim od političke situacije u Turskoj. Po nalogu podbana zbog Čepulićeva je članka 13. prosinca 1850. zabranjen taj list, jer se urednik nije pridržavao Jelačićeve naredbe da se ne smiju objavljivati članci uvredljivi za vladu ili pojedince te članci koji izazivaju nezadovoljstvo ili razdraženost u narodu. Zabranjeni list ne smije izlaziti dok za Hrvatsku i Slavoniju ne izađe novi zakon o tisku.⁸² Urednik je o

36

21 - 37 VDG JAHRBUCH 2007

⁷⁶Hrvatski državni arhiv (HDA), BANSKO vijeće, kutija X., Unutarnji odsjek, dokumenti 733. i 793. iz 1850. godine.

⁷⁷“Iz Zagreba”, *JN*, 5./12. 4. 1850.

⁷⁸HDA, BANSKA vlada (BV), II., 173/R iz 1850. g.

⁷⁹HDA, BV, II., 165/R iz 1850. g.

⁸⁰HDA, BV, II., 181/R iz 1850. g.

⁸¹“Iz Zagreba”, *JN*, 136./19. 9. 1850.

⁸²HDA, BV, II., 182/R iz 1850. g.

zabrani lista čitatelje obavijestio tiskanim proglasom u kojem je razloge za zabranu lista odbacio kao neutemeljene, protestirao protiv neustavnog postupka vlasti i najavio da će u Beču tužiti bana i “njegove organe”. Također je najavio da će list ponovno izlaziti od početka 1851. godine nakon što izađe novi zakon o tisku.⁸³ Budući da su upravni tijela u Zagrebu radili prema (ne)izravnim uputama iz

Beča, a tamošnja je vlada bila vrlo nezadovoljna pisanjem zagrebačkog liberalnog tiska, žalba uredništva *Jugoslavenskih novina*, ako je uopće uložena, o čemu nisam pronašla podatke, nije mogla polučiti nikakav uspjeh.

Čini se da zabranom *Jugoslavenskih novina* završila i Dvoranićeva publicistička karijera i on je, poput brojnih drugih hrvatskih intelektualaca onoga vremena, odlučio izgraditi karijeru na drugom području. Postupno, ali tada već znatno uznapredovalo pogoršavanje uvjeta za političko djelovanje, zacijelo ga je motiviralo za promjenu prezimena i političkih stajališta, što mu je, uz stručne kompetencije, vjerojatno pomoglo u građenju karijere u državnoj službi.